

THE WRITING REASONS OF ANATOLIAN FIELD TURKISH MESNEVI COMMENTARIES

EMRE TÖRE

Dr., Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Şube Müdürü
Mail: emre.tore@aile.gov.tr

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3074-0109>

ABSTRACT

In the preamble of Revered Rumi's Mathnawi (Mesnevî-i Ma'nevî), the religious significance and nature of the work are explained. In this respect, the work is the principle of the principle of religion. When Mathnawi is read and understood, divine secrets are reached, and Allah's law is understood. These meanings in the work can be given through symbols. Symbols should be resolved by a knowledgeable person and explained to those who request to learn. There are Arabic phrases, verses and hadiths in the work written in Persian. It is not possible to understand the couplets for those who are not familiar with these languages. Since Mathnawi is seen as a means of guidance, it is a guide for those who want to advance on the path of Sufism. Therefore, an explanation is needed where it is deemed necessary for the correct understanding of the work. For these reasons, Revered Rumi's work called Mesnevî-i Ma'nevî is a work that was tried to be understood and explained by both the Mevlevîs and other people who are devoted to Rumi in many geographies for centuries. As a result of the efforts to understand and explain, a commentary literature emerged around Mathnawi. Commentators who commented on Mathnawi explained the reasons for their comments. In this study, the difficulties in understanding the Mathnawi (Mesnevî-i Ma'nevî) were tried to be determined, the Mathnawi commentaries written in the Anatolian field were determined, and an effort was made to determine the reasons for the understanding-telling effort based on the explanations of the works of these commentators in their explanations. Considering the breadth of the field of Mathnawi commentaries, the study has been limited to the ones that contain the entire text of the Turkish Mathnawi commentaries written in the Anatolian field and the commentaries prepared by selecting among them.

Keywords: Mevlânâ (Rumi), Mathnawi (Mesnevî), commentary, commentator, reason of commentary

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 12.08.2021
Kabul Tarihi: 01.09.2021
Yayın Tarihi: 01.12.2021
Yayın Sezonu: Temmuz - Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

TÖRE Emre (2021). "Anadolu Sahası Türkçe Mesnevî Şerhlerinin Yazılış Sebepleri". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl: 17 Sayı: 61. (232-251)

muhafazakârdüşünce • yıl:17 - sayı:61 • temmuz - aralık 2021

ANADOLU SAHASI TÜRKÇE MESNEVÎ ŞERHLERİNİN YAZILIŞ SEBEPLERİ

EMRE TÖRE

Öz

Hız. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî'sinin* dîbâce bölümünde eserin dinî olarak önemi ve mahiyeti açıklanmıştır. Bu bakımdan eser dinin usulünün usulünün usulüdür. *Mesnevî* okunup anlaşıldığında ilâhî sırlara vâsıl olunur, Allah'ın şeriatı idrak edilir. Eserdeki bu anlamlar remizler vasıtasıyla verilebilmektedir. Remizlerin bilen bir kişi tarafından çözümlenip öğrenmeyi talep edenlere açıklanması gerekmektedir. Farsça kaleme alınan eserde Arapça ibareler, âyet ve hadîsler bulunmaktadır. Bu dillere vâkîf olmayanlar için beyitlerin anlaşılması mümkün olmamaktadır. *Mesnevî* bir irşâd aracı olarak görüldüğünden tasavvuf yolunda ilerlemek isteyenler için yol göstericidir. Dolayısıyla eserin doğru anlaşılması için gerekli görülen yerlerde açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenlerle Hız. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî* adlı eseri yüzyıllar boyunca pek çok coğrafyada gerek Mevlevîler gerekse Mevlânâ'ya gönül veren diğer insanlar tarafından anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmış bir eserdir. Anlama ve anlatma uğraşları sonucunda *Mesnevî* etrafında bir şerh edebiyatı oluşmuştur. *Mesnevî*'yi şerh eden şârihler eserlerinin sebab-i teşrih bölümlerinde *Mesnevî*'yi şerh etme nedenlerini açıklamışlardır. Bu çalışmada *Mesnevî-i Ma'nevî*'yi anlamadaki güçlükler tespit edilmeye çalışılmış, Anadolu sahasında kaleme alınan *Mesnevî* şerhleri tespit edilmiş, bu şârihlerin eserlerinin sebab-i teşrihlerindeki açıklamalarından yola çıkılarak anlama-anlatma uğraşının nedenlerinin belirlenmesine gayret gösterilmiştir. *Mesnevî* şerhleri alanının genişliği göz önünde bulundurulduğunda, çalışma, Anadolu sahasında yazılmış Türkçe *Mesnevî* şerhlerinden metnin tamamını içerenler ile tamamından seçme yapılarak hazırlanan şerhler ile sınırlı tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, şerh, şârih, sebab-i teşrih

Giriş

Sözlükte açmak, genişletmek, yaymak gibi anlamlara gelen şerh kavramı (Bahaeddin, 1997: 412; Sami, h. 1317: 773) bir edebiyat terimi olarak “muhtelif ilim dallarında yazılmış bir eseri, bir yazı ya da risâleyi daha anlaşılır hâle getirmek amacıyla kaleme alınmış yazı ya da eser” anlamını içermektedir (Erdoğan, 1997: 286).

Hız. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî*'si farklı coğrafyalarda farklı dilleri konuşan insanlar tarafından şerh edilmiştir. *Mesnevî* her şârih tarafından farklı nedenlerle şerh edilmiştir. Bu çalışmada da Anadolu sahasında *Mesnevî*'nin tamamına yapılan şerhler ile tamamından yapılan seçkilerle yapılan şerhlerin sebep-i teşrihlerinden yola çıkılmış ve *Mesnevî*'ye şerh yazılma sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Şerh kelimesinin terim anlamından yola çıkıldığında bir metni “daha anlaşılır hale getirmek” ihtiyacından yola çıkıldığı söylenebilir. Yani bir eser şerh ediliyorsa kolay anlaşılmasını engelleyici sebepler vardır. Bu bağlamda *Mesnevî*'nin anlaşılmasındaki zorlukları öncelikle eserin kendisini inceleyerek tespit etmek gerekmektedir.

Mesnevî'nin Açıklanma İhtiyacı Doğuran Özellikleri

Hız. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si gerek içerik yönü ile gerekse dil özellikleri itibariyle okuyanın anlamakta zaman zaman güçlük çekebildikleri bir eserdir. Hız. Mevlânâ *Mesnevî*'nin Arapça Dîbâce bölümünde eserinin özelliklerini açıklamıştır. “*Mesnevî* Kur'an'ın açıklayıcısı, dinin usulünün usulüdür. *Mesnevî* okunup anlaşıldığında ilâhi sırlara vâsıl olunur, Allah'ın şeriatı idrak edilir. *Mesnevî* gönüllere şifa verir, sevinci artırır, hüzünleri giderir.” (Mevlânâ, 2007: 43) mealindeki açıklamalarıyla Hız. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'ye verdiği önem anlaşılmaktadır. Bu bağlamda *Mesnevî*, şeriat hükümleri, ilâhi sırlar ile dolu bir kitap olduğu Hız. Mevlânâ tarafından ifade edildiğinden bunların açıklanması gerekmektedir. *Mesnevî* âlemlerin Rabbinin ilhamıyla yazılan bir kitap olduğundan içinde sırları muhtevî olması da bu anlamda normaldir. Bu sırların da eseri okuyan hedef kitleye göre izahı gereklidir.

Tasavvufta kavramlar remizler yolu ile verilebilmektedir. Konunun ilgililer tarafından anlaşılabilmesi için bir bilen tarafından remizlerin açıklanmasına ihtiyaç vardır. Bununla birlikte *Mesnevî* hikâyelerinde zahiren bakıldığında dinî bir eserde bulunması çok anlamlı olmayan, tartışmalara sebebiyet veren hikâyeler bulunmaktadır. Bu bölümlerin bâtın anlamlarının açıklanması gerekmektedir. Hız. Mevlânâ da *Mesnevî*'sinde bu konuya ilişkin açıklama getirerek zahir ile batın arasındaki farka dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir:

Hezl ta'limest ân-râ cidd şenû
 Tû meşû ber zâhir-i hezleş gerû (4:3557)
 Her cidî hezlest pîş-i hâzelân
 Hezlhâ cidest pîş-i 'âkilân¹ (4:3558) (Konya Mevlana Müzesi, 51)

Ayrıca *Mesnevî* bir irşad aracı olarak görülmektedir. Sipehsalar, Hz. Mevlânâ'nın "Bizden sonra *Mesnevi*, şeyhlik edecek ve arayanlara doğru yolu gösterecek, onları yönetecek ve onlara önderlik edecektir." (Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, 1977: 75) sözüyle *Mesnevî*'nin seyr ü sülûk yoluna giren müridler için bir yol gösterici olarak hazırladığına işaret etmektedir. Bu nedenle müritler bu yol göstericiyi açıklama ihtiyacı duymuşlardır.

Dil özellikleri açısından incelendiğinde de *Mesnevî*'nin farklı diller için açıklanma ihtiyacı vardır. *Mesnevî* Farsça bir eserdir. Anadolu sahasında Farsça bilmeyen ancak *Mesnevî*'yi tanımak, Hz. Mevlânâ sülûkuna girmek isteyen insanlar da vardır. Bu kişiler için de eserde anlatılanların Türkçe açıklanması önemlidir.

Mesnevî Farsça yazılmış bir eser olmakla birlikte Arapça pek çok ibare, âyet ve hadîs içermektedir. Mevlevîlik sülûkunda olanlarında hepsi Arapçaya ileri seviyede hâkim değildir. Bu nedenle Arapça bilmeyenlere yönelik beyitlerin açıklanması gerekmektedir.

Mesnevî'nin Yazılış Nedeni

Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'yi yazma nedeni ile ilgili *Menakıbu'l-Ârifin*'de Hüsâmeddin Çelebi'nin Hz. Mevlânâ'dan Senâî'nin İlâhî-nâme'si, Ferîdüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ı gibi bir eser yazmasını istemesinin ardından Hz. Mevlânâ'nın sarığının altından ilk on sekiz beyti içeren kağıdı uzatmasıyla yazmaya başladığı bildirilmiştir. (Eflâkî, 1961: 326). Sabûhî Ahmed Dede de bu rivayeti İhtiyârât-ı Sabûhî adlı *Mesnevî* şerhinin Dîbâce bölümü şerhinde aktarmaktadır:

Seyyidüm ve senedüm ve mu'temedüm Hazret-i Şeyh Hüsâmeddin'ün istid'â ve talebiyle fukarâ mâbeyninde şöyle meşhûrdur ki Hazret-i Şeyh Hüsâmeddin bir gün Hazret-i Mevlânâ'dann dilek eyleyüp didi ki "İlâhî-nâme Hakîm-i Senâyî ve Mantıku't-Tayr Şeyh 'Attar tarzında bir kitâb müstetâb-ı imlâ vü inşâ buyurulsa fukarâya meded-kâr ve ahibbâ vü asdikâya yâd-gâr olaydı" didükde Hazret-i Mevlânâ fi'l-hâl 'imâme-i mübârekinden bir kâğıd çıkarup *Mesnevî*-i Şerif'ün evelinden

1 Şaka –bir şey- öğretmektir; onu ciddiyetle dinle; sen şakamın zahirine rehin olma. Şakaçılara göre her ciddi şey şakadır; akıllılara göre ise şakalar ciddidir. (Mevlânâ (2007). *Mesnevî Tam Metin*. Çev. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 57.)

Bes sühan kûtâh bâyed ve's-selâm (1:18b)

beytine dek on sekiz beyt yazılmış, Hüsâmeddîn Çelebi'nün eline virüp buyurdılar ki dahı sizün zamîrinüze bu hâtır hutûr itmezden mukaddem 'âlem-i gaybdan bizüm kalbümüze ilhâm olmışdı ki bu tarzda bir kitâb nazm olına. Pes andan sonra Hazret-i Mevlânâ nazm-ı Mesnevî-i Şerîf'e ihtimâm-ı tamâm birle takayyüd buyurup gâh gâh şöyle olurdu ki evvel şebden matla'-ı fecre dek Hazret-i Mevlânâ imlâ idüp Çelebi Hüsâmeddîn hatt-ı hübla yazup âvâz-ı bülend ile Hazret-i Mevlânâ'ya okurdu. Bu uslûb üzere Mesnevî-i Şerîf'ün itmâmına sa'y iderlerdi (Sabûhî, KMK 2085: 9a).

Kaynaklarda Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'yi Hüsameddin Çelebi'nin talebi ile yazmaya başladığı hususunda görüş birliği bulunmaktadır.

Anadolu Sahası Türkçe Mesnevî Şerhleri

Mesnevî tercüme ve şerhleri üzerinde detaylı bir çalışma ortaya koyan İsmail Güleç, Anadolu sahasında Türkçe *Mesnevî* şerhi yazan şârihleri ve eserleri tasnif etmiş ve tanıtlarını gerçekleştirmiştir. Buna göre *Mesnevî* şerhlerini tamamına yapılan şerhler, kısmen yapılan şerhler, *Mesnevî*'den yapılan intihap şerhleri, dîbâce şerhleri, *Mesnevî*'nin birkaç beytine yapılan şerhler, ilk on sekiz beyit şerhleri, seçme beyitlere beş beyit ilavesiyle yapılan şerhler konu başlıklarında incelemesini gerçekleştirmiştir. (Güleç, 2008).

Çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak bu çalışmada *Mesnevî*'nin tamamına yapılan şerhler ile *Mesnevî*'den yapılan intihap şerhleri incelenmiş, intihap şerhlerinde de *Mesnevî*'nin tamamından seçilen beyitlerden oluşan şerhler olmasına dikkat edilmiştir. Çalışmada *Mesnevî*'nin tamamından yapılan şerhler esas alındığından *Mesnevî*'nin bir bölümünü içeren şerhler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Şerhlerin Sebeb-i Teşrihleri

Bu bölümde incelenen eserlerle ilgili yüksek lisans ya da doktora çalışması yapılmış ya da kitap olarak yayımlanmışsa, yani orijinal metin Latin harflerine aktarılmışsa bu çalışmalardan istifade edilmiştir. Bu çalışmaların olmadığı şerhlerde nüshalar tespit edilerek bunun üzerinden okuma yapılmaya çalışılmış, nüshada tespit edilemediyse ikincil kaynakların görüşlerinden istifade edilmiştir.

Mesnevî'nin Tamamına Yapılan Şerhler ve Sebeb-i Teşrihleri

Bu bölümde Şem'i Dede'nin *Şerh-i Mesnevî-i Şerîfi*, İsmail Ankaravî Rusûhî'nin *Mecmuâtü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Maârifî*, Şifâî Mehmed Dede'nin *Şerh-i Mesnevî-i Şerîfi*, Şeyh Murâd-ı Buharî'nin *Hulâsatu's-Şurâhî*'u,

Ahmed Avni Konuk'un *Şerh-i Mesnevî'si*, Tahirü'l-Mevlevî'nin *Şerh-i Mesnevî'si*, Abdülbâkî Gölpınarlı'nın *Mesnevî ve Şerhi* adlı eserleri incelemeye tâbî tutulmuştur.

Şem'i Dede – Şerh-i Mesnevî-i Şerîf

Anadolu sahası *Mesnevî* şârihlerinden en önemlilerinden biri olan Şem'i Dede Şerh-i Mesnevî-i Şerîf adlı eserini *Mesnevî'nin* esrarını ve anlamı müşkil kısımlarını açıklamak için kaleme almıştır. Şem'i inzivada iken *Mesnevî'nin* tarikat sırları ve hakikat nurlarıyla dolu bir kitap olduğu aklına geldiği için eserini yazmaya başladığını ifade etmektedir.

Mesnevî-yi Şerîf lisân-ı Türkiyile şerh olunmasına bâdî vü sebep ne idügi-ni beyân eyler. Bir şeb küşe-yi vahdetde fâng u âsüde-hâl ve künc-i halvetde mesrûr u müreffehü'l-bâl oturup ahvâl-i 'âlemi fikr eyleriken nâgâh hâtır-ı fâtı-ra hutûr eyledi ki hazret-i Mevlânânun Mesnevî-yi Şerîfi ki ahkâm-ı şerî'at ve esrar-ı tarikat ve envâr-ı hakikatla pür bir kitâb-ı müstetâbdur lisân-ı Türkiy-le şerh u beyân ve esrâr u müşkilâtı rûşen ü 'ıyân kılınup dibâce-yi dil-firîbi ahkâm-ı şer'-i şerîfi icrâ idüp tarikat u hakikatun esrâr u gavâmızına muttali' sâhib-i ekâlîm-i şark u garb zıllullâhi fi'l-'arazîn sa'âdetlü ve mürüvvetlü pâd-şâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin nâm-ı şerîfyile mu'anven ve vasf-ı latifyile müzeyyen olması ziyâde hûb u mergûb görindi tâ ki anun sebebi ile bu kitâba ziyb ü ziyet ve kalîlü'l-bizâ'a şârihi Şem'îye kadr ü rif'at müyesser ola ve minellâhi'l-Hâdî'l-hidâyet ve't-tevfik. (Dağlar, 2009: 195).

İsmail Ankaravî Rusûhî – Mecmuâtü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Maârif

Hazret-i Şârih olarak da bilenen İsmail Ankaravî Rusûhî, *Mesnevî'nin* tamamını şerh eden şârihlerden birisidir. Bununla birlikte seçme beyit şerhleri ve bir kısmına yapılan şerhler de mevcuttur. *Simâtü'l-Mûkinîn*, *Mesnevî'nin* Arapça Dîbâcesi'nin Arapça şerhidir. *Câmiü'l-Âyât*, *Mesnevî'de* geçen âyet ve hadîs içeren beyitleri şerh ettiği eseridir. *Fâtihü'l-Ebyât*'ta *Mesnevî'deki* ilk on sekiz beyit şerh edilmiştir. *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî'de* de anlaşılması güç beyitleri şerh etmiştir (Güleç, 2008: 142). *Mesnevî'nin* tamamını şerh ettiği *Mecmuâtü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Maârif* adlı eserinde ise *Fatihü'l-Ebyât* ve *Câmiü'l-Âyât*'ı bu eseri ile birleştirdiğini dile getirmektedir.

Ankaravî, şerhine; bazı faziletli dostlarının kendisinden, *Mesnevî'nin* anlam ve esrarını anlaşılır hale getirmesini istemeleri üzerine başlamıştır:

...bu fakîr ü hakîr-i kesîrüt-taksîr ol vaktde ki Hazret-i Pir'ün kelâm-ı münîrin ibtidâdan nakl u takîr itmege şurû' eyledükde ba'z-ı yârân efa-zullahu 'aleyhim sicâlu'l-'irfân ol tahkîk ü beyânı istihân idüp istid'â eylediler ki ol durer-i ma'ânî vü ma'ârif ve gurer-i esrâr u letâyif silk-i tahrîre dizile ve andan bir kitâb-ı müstetâb düzile egerçi cümle-yi ebyâta

şerh yazılmazsa bârî ibtidâda vâkı' olan on sekiz ebyâta yazıla bu fakîrün ol hinde Tarîkat-nâmenün tasnifine iştiğâlüm olduğundan bunlara didüm ki inşâ'allâhu Te'âlâ ba'de tekmil-i Minhâcu'l-Sâlikîn bu zikr olan tahkik ü takrîri ma'aziyâdetin tahrîr ü tastîr eyleyem ve ba'z-ı ebyât-ı müşkile vü kelimât-ı mu'zılayı dahı câbecâ bulup bu ebyât-ı semânî vü 'aşere zamm kılup anlara dahı şerh söylesem pes ol kitâb-ı müstetâb tamâm oldukda yârân-ı safâ el-kerîmu izâ 'ahede vefâ mazmûnın edâ eylediler ve mâ-mezâda olan va'denün zahûnn istid'â kıldılar bu fakîr dahı ve emme's-sâ'ile felâ tenher fehvâsınca anları bu behreden nahy itmeyip ibtidâ-yı Mesnevi-yi Şerîfde vâkı' olan hijdeh ebyât-ı latîfenün ve dahı ba'zı müşkil olan kelimât-ı şerîfenün şerhine şurû' eyledüm ve bu kitâba Fatihü'l-Ebyât diyü nâm söyledim ba'dehu mukeddemâ Hazret-i Mesnevî'nün 'Arabî olan ebyâtını ve âyât-ı kerîme vü ehâdis-i Nebeviyye-yi mutazammın olan kelimâtını câmi'a vü şâmîle olan ve beyne'l-fukarâ Cami'u'l-Âyât nâmıyla şöhet bulan kitâbumuzda oları bu Fâtihü'l-Ebyât-nâm kitâbumuza zamm idüp ikisinün mâ-beynini cem' eyledüm. (Tanyıldız, 2010: 170-171).

Şifâî Mehmed Dede – Şerh-i Mesnevî-i Şerîf

Güleç'in aktarımından öğrendiğimize göre Şifâî Mehmed Dede 1662 senesinde Mısır Mevlevihânesi şeyhi iken müritlerinden Derviş Mehmed, kendisinden *Mesnevî*'yi nakletmesini ister. Bunun üzerine Şifâî Dede, Surûri ve Ankaravî İsmail Efendi'nin şerhlerini inceler. Sürûri'nin uzun hikayeler ile İsmail Efendi'nin ise âyet ve hadîsler ile uzattığını görerek, kürsüde onları nakletmenin dinleyicileri sıkacağını düşünür ve kürsüde nakledilecek şekilde kısaltarak dersler vermeye başlar. Bu dersler neticesinde de *Mesnevî* şerhi ortaya çıkar (Güleç, 2008: 146).

Şeyh Murâd-ı Buhârî – Hulâsatu'ş-Şurûh

Bir Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Murâd-ı Buhârî *Mesnevî*'nin tamamını kısa ve veciz bir şekilde şerh etmiştir. *Mesnevî*'yi üç defa hatmettikten sonra geçmiş dönemlerde hâkim olan düşünceleri yaşadığı dönemin öğrencilerine daha iyi açıklayabilmek için şerhini kaleme almıştır:

Haddimiz ve liyâkatimiz olmayarak han-kahımızda dâyimâ neşr-i 'ulûm ile meşgûl olur idik. Binâberîn Elhamdulillâhi Te'âlâ üç defâ *Mesnevî*-yi Şerîf hatmi mukadder oldu ve ahyânen hâtır-ı fâtıra hutûr eder idi ki muhtasarca bir şerh yazayım ba'zı telâmizimiz dahi bu esnâda tâlib olmagla efkâr-ı dirîneyi kuvveden fi'le çıkarmak murâd olunup Hicret-i Nebeviyenin bin iki yüz elli beşinci senesi Receb-i Şerîfin on yedinci çehârşenbe günü işbu şerh-i şerîf yazılmaya ibtidâ olundu, bi'avnillâhi Te'âlâ ve ismine Hulâsatu'ş-Şurûh tesmiye olundu (Murâd-ı Buhârî, Süleymaniye Kütüphanesi: 1b).

Ahmed Avni Konuk – *Şerh-i Mesnevî*

Son dönem *Mesnevî* şârihlerinden Ahmed Avni Konuk kendi acizliğini dile getirdikten sonra aşk sayesinde kendisinde *Mesnevî*'yi şerh etmek için güç ve cesaret bulduğunu dile getirmektedir:

Gerçi *Mesnevî-i Şerîf* gibi bir bahr-ı bî-pâyân içinde yüzgeçlik etmek, benim gibi ilimde ve hâlde ve amelde kolu ve kanadı kırık bir âcizin işi değil idi; fakat aşk, bu aczimi gözümde örttü ve bu hususta beni cesur ve cüretkar yaptı. (Konuk, 2004: 29).

Tâhirü'l-Mevlevî – *Şerh-i Mesnevî*

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Şerh-i Mesnevî*'si *Mesnevî Takrirleri* olarak da kaynaklarda yer almaktadır. Ahmet Atilla Şentürk *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hayatı ve Eserleri* adlı çalışmasında bu hususa açıklık getirmektedir:

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhine dâir ilk denemelerini, 20 Ağustos 1339(1929)'dan itibaren Fâtih camiindeki mesnevî-hânlığı müddetince ders esnasında kürsüde bulundurmaya üzere 7 Muharrem 1342 (20 Ağustos 1339)'dan itibaren tuttuğu defterler teşkil eder. *Mesnevî Takrirleri* adını verdiği bu defterlerden bir kısmı hâlen Süleymâniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Uzunca bir zaman sonra Süleymâniye camiinde başlattığı *Mesnevî* takrirleri, İslam Yolu mecmuası sahibi Esad Ekicigil tarafından *Mesnevî Dersleri* adı ile 11 Şubat 1949'dan itibaren periyodik olarak neşredilmeye başlandı. (Şentürk, 1991: 93).

Abdülbâkî Gölpınarlı – *Mesnevî ve Şerhi*

Abdülbâkî Gölpınarlı son dönem şârihlerinden olup Hz. Mevlânâ, Mevlâvîlik, Hz. Mevlânâ'nın eserleri, *Mesnevî* şerhi gibi çalışmaları ile literatüre önemli katkıları olan birisidir. Kendisinden önce şerh edenlerin şerhlerinin birbirinin tekrarı olduğunu, günümüz anlayışıyla *Mesnevî*'nin şerh edilmesi düşünülmesiyle eserini kaleme aldığını ifade etmiştir:

Bütün bu şerhler varken “*Mesnevî*”yi yeniden şerhe ihtiyaç var mıydı? Evet, vardı. Çünkü şimdiye kadar yapılan şerhler, kısmen Nicholsun’la Furûzan-fer’in natamam şerhi müstesnâ, ancak şerhedenin anlayışını aksettirmektedir; oysa ki Kur’ân-ı Mecîd’i, her şeyden önce Kur’ân-ı Mecîd tefsir ettiği gibi “*Mesnevî*”yi de gene “*Mesnevî*” ve Mevlânâ’nın eserleri şerh eder; bu da Mevlânâ’nın bütün eserlerinin okunmasıyla mümkündür; hattâ Sultanü’l-Ulemâ’nın, Seyyid Burhâneddin’in, bilhassa Şems’in, hattâ hattâ Senâî’nin, Attâr’ın eserlerini de okumak gerekir... Bir de *Mesnevî* hikâyelerinin nerelerden, kimlerden alındığını, Mevlânâ’nın, bunlarda nasıl tasarruflarda bulunduğunu, eski Hind-İran, Yunan-Roma mitolojisini, *Mesnevî*’de geçen âyet ve hadislerin münâsebetlerini, erenlere âit fıkraların kaynaklarını, zamânındaki telâkkileri nazar-ı dikkate almamışlar, bunları eleştirmemişlerdir. Bütün bu yüzden

“Mesnevî”yi yeniden ve günümüzün görüşüyle şerh etmek gerekti. (Gölpınarlı, 1985: XXXVIII)

Mesnevî'nin Tamamından İntihab Edilen Şerhler

İntihap şerhleri başlığında öncelikle bir şerh olmamakla birlikte pek çok şerhin metnini teşkil etmesi nedeniyle Yûsuf Sîneçâk'ın *Cezîre-i Mesnevî*'si hakkında bilgi verilmiştir. Bu eserden yola çıkarak şerh eserlerini kaleme alan Mehmed İlmî Dede'nin *Lemaât-ı Bahri'l-Ma'nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'si, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'si, Abdullah Bosnavî'nin *Şerh-i Manzum-ı Cezîre-i Mesnevî*'si, Cevrî İbrahim Çelebi'nin *Hall-i Tahkikat'ı, Aynü'l-Füyûz'u*, Şeyh Gâlib'in *Semahâtu Lemaâtı Bahri'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî*'si incelemeye tâbî tutulmuştur. *Cezîre-i Mesnevî* haricinde *Mesnevî*'nin tamamından intihâb edilen Abdülmecîd Muharrem ez-Zillî'nin *Şerh-i Ba'z-ı Ebyât-ı Mesnevî*, Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*, Seyyid Mehmed Şükrü'nün *Müntehabât-ı Mesnevî*, Mehmet Muhlis Koner'in *Mesnevî'nin Özü I-VI Bugünün İlmî, Bugünün Anlayış, Bugünün Açık Diliyle Mesnevî'nin Bütün Bahislerinden Seçmeler* adlı eserine de incelemede yer verilmiştir.

Cezîre-i Mesnevî Şerhleri

Mesnevî'den intihap edilen şerhler bahsine başlarken Yûsuf Sîneçâk'ın *Cezîre-i Mesnevî*'sinden bahsetmek gerekmektedir. Anadolu sahasında pek çok şârih bu eserden etkilenerek eseri şerh etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Eserin yazılış sebebini Sîneçâk'tan nakille konu üzerine doktora tezi hazırlayan Ali Çoban aktarmaktadır:

Bir gün hakikat talipleri Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin sahilisiz bir deniz olduğunu ve herkesin o deryada gemisini yürütüp yüzemeyeceğini, dolayısıyla mübtedîlerin ondan istifâde etmeleri için onun bazı manzum incilerini özetleme ve seçme yoluyla [der silk-i ihtisâr u intihâb] kendileri için bir eser kâleme almasını istemişlerdir. O da, sâile gelince onu azarlama fehvası gereğince, *Mesnevî*'nin altı cildinden 366 beyit seçip beyitler arası irtibat kurmuş, her bir beytin *Mesnevî*'nin hangi cildinde olduğunu Hint rakamlarıyla göstermiş ve ismini de *Cezîre-i Mesnevî* koyduğunu belirtmiştir. (Çoban, 2014: 70).

Cezîre-i Mesnevî'nin “muhtasar” ve “mürettep” olması nedeniyle başlı başına bir eser olacağını şârihlerin dilinden izah etmiştir: “Cevrî İbrahim Efendi, Sîneçâk Dede'nin *Mesnevî*'den 366 beyti seçip cem' ettiğini, bâb bâb tertîb ettiğini ve dolayısıyla artık onun mürettep bir kitap olduğunu, *Mesnevî*'den muteber birçok derleme/cem' yapılmasına rağmen *Cezîre-i Mesnevî*'nin ‘müfid’ ve ‘muhtasar’ özellikleriyle onlardan üstün olduğunu belirt-

mektedir. Öte yandan Şeyh Gâlib de şerhinde ‘cem’ ve ‘tertîb’ hususlarına işaretlerle; ‘... Hazret-i Sîne-çâk bi’t-tertîb cem’ buyurup *Mesnevî-yi Şerîf*’den fukarâya ehem olanları ihrâc buyurmuşlardır’ diyerek, Hazret-i Sîneçâk’ın eserini telif ederken *Mesnevî*’den Mevlevî fakirleri/dervîşânı için en önemli olan beyitleri, konularına göre sıralayarak bir araya getirdiğini ifade etmektedir.” (Çoban, 2014: 69-70).

Mesnevî’nin tamamından seçki niteliğinde olup şârihler tarafından başlangıç aşamasındaki talebelerin eğitiminde temel araç olarak gördükleri için Mevlevî muhiti *Cezîre-i Mesnevî* şerhlerine de büyük önem vermiştir.

Mehmed İlmî Dede – *Lemaât-ı Bahri’l-Ma’nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*

İlmî Dede’nin *Cezîre-i Mesnevî* şerhi Anadolu sahasında ilk şerh olması ve kendisinden sonraki şârihlere öncülük etmesi bakımından önemlidir. Şârih eserini Osmanlı soyundan önemli bir zatın isteği üzerine Farsça beyitlerin bu dili bilmeyenler tarafından anlaşılması ve bu kişilerin Hz. Mevlânâ’nın sülûkundan nasiplenmelerinin sağlanması amacıyla yazmıştır:

...mürîdân-ı âsitân-ı hazretten ve mu’tekidân-ı hânkâh-ı ‘izzetden bir zât-ı şerîf-i âlişân dürretü’t-tâc-ı âl-i ‘Osmânîden bu bende-i hakîr-i mukabbîle dervîş ‘İlmî-i bî-dile teklîf buyurub bu Cezîre-i Mesnevî-i Ma’nevî bir mikdâr Türkî lisânla şerh ü imlâ olsun ki zebân-ı Fârisiden bî-behre olanlar bir nâsîb ahz idüb safâ-yı kalbe ve inşirâh-ı sadre irüp Hazret-i Mevlânâ sülûkundan behre-mend olsunlar deyü ilhâh olınmagın bu fakîr dahî sultân cânibinden istimdâd taleb olunup ne vürûd olunur ise ‘inâyet bulup küstâhâne tahrîre şürû’ olunup fazl-ı Hakk’dan isti’ânet teysîr talep olundu (İlmî Dede, 06 Mil Yz A 1979/5: 2b).

Abdülmeccîd-i Sivâsî – *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*

Abdülmeccîd-i Sivâsî, Hz. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinin kıymetli sözlerinin anlamlarını açıklamak için yazmıştır. Bunu yaparken çeşitli incelemeler ve araştırmalar gerçekleştirerek anlamı karışık, şüphe uyandıran bölümlerine açıklamalar getirdiğini ifade etmektedir:

...bu lâl-i pür-kelâl yine himmetleri lisâm ile tavzîh idüp bu cevâhir-i girân-mâyelerüñ nâmları nedür ve ecvedleri kankısıdur ve ‘ummân-ı muhîr-i Kur’ândan her nev’î kankı cânibüñ dürr-i yetîm-i bî-mânendindür ve mecma’u’l-bahreyn ehâdisinüñ kankı adasınıñ ney-i pür-kandîdür ‘ayân eyledüm ve şerhe şürû’dan ewel tebyîn-i lugat ve soñra tahkîk ü tatbîk yollarından hâr-ı engân ve hâşâk-ı şübehâtî giderüp mecrâlara nişân eyledüm. Ya’nî her beytüñ ma’nâsı ile tahkîk ve vicdân-ı sâlike ne semtden kâbildür bildüğim kadar ‘ayân eyledüm ve izdivâc-ı sırr-ı Muhammedî ile bu mevlûd-ı ma’nevî ki togdı ve bu sırr-ı şems-i hakîkat ki

tulû' itdi ehade 'aşere ve elf rabi'u'l-evvelinüñ evâsıtında idi kemâ-kân mevlûdü'l-cismânî 'aleyhi's-selâm (Uysal, 2016: 63,64).

Abdullah Bosnavî – Şerh-i Manzum-ı Cezîre-i Mesnevî

Mesnevî şerhleri her zaman mensur şekilde yapılmamıştır. Abdullah Bosnavî *Cezîre-i Mesnevî*'yi manzum olarak şerh etmiştir. Şârih, İlmî Dede'nin *Cezîre-i Mesnevî*'yi mensur olarak güzel bir şekilde şerh ettiğini, kendisinin de gücünün yettiği ölçüde manzum olarak bu eserin esrarını anlatmaya gayret ettiğini ifade etmektedir:

Pes yine bir merd-i fâzıl mevlevî,
Vâkıf-i esrâr u râz-i mesnevî

K'ana 'ilmî dirler idi hâs u 'âm
Merd-i kâmil idi hem sâhib-kelâm

Pes bu üç yüz altmış altı beyti ol
Döndürüp Türkiye göstermişdi yol

Tercüme kılmışdı hem şerh ü beyân
Müşkilâtın hall idüp kılmış 'ayân

Anı şerh itmişdi ya'ni nesr ile
Yazmış-ıdı muktezâ-yı 'asr ile

Biz de dâmâmı idüben der-miyân
Nazm ile kılduk anı şerh ü beyân

Bir güzel şerh ana yazduk nazm-ıla
Kim okundukda safâ vîrsün dile

Fehmümüz denlü idüp esrâr-ı keşf
Cândan itdük rûyı ol dildâr(ı) keşf

Varidât-i hakkı yazduk iy fetâ
Hoş bilüp anı 'inâyât-i Hudâ (Bankır, 2004: 37-38)

Cevrî İbrahim Çelebi – Hall-i Tahkikat, Aynü'l-Füyûz

Mesnevî'yi manzum olarak şerh edenlerden birisi de Cevrî İbrahim Çelebi'dir. Şârih eserine *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti ile kendisinin seçtiği kırk beyti beşer beyit halinde şerh ettiği *Hall-i Tahkikat* ile başlar. *Aynü'l-Füyûz* ise, Mevlevî Dervîşi Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin 6

ciltlik *Mesnevî*'sinden seçtiği 360 beyitle oluşturduğu *Cezîre-i Mesnevî*'nin şerhi niteliğindedir. Cevrî Çelebi, Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın *Mesnevî*'den seçtiği 360 beytin her birini 5'er beyitle şerh ederek 2000 beyti aşkın bir eser vücuda getirmiş ve namına *Aynül-Füyûz* demiştir (Alkaya, 2018: 197).

Mesnevîden ders alup subh u mesâ
Nutm-ı Mollâ rûhuma oldu gıdâ

Sâ'id-i ikdam-ı teşmîr eyledim
Nûshâsın beş def'a tahrîr eyledim

Âhir ol deryâdan oldum behre-ver
Kim çıkardım bir nice sâfi Güher

Ya'ni idrakimce itdim intihâb
Şeş sahâ'ifden çihil beyt müstetâb

Oldı her bir beyt gûyâ bir zebân
Eyler istidâdı insânı beyân

Rabtına itdim kemâl-i ihtimâm
Her biri beş beyt ile buldı nizâm

Oldı tab'um çün bu kâre mühtedi
Gûşuma bir özge ma'nâ söyledi

Didi eyle şerh-i mazmûnın rekam
Evvelinden on sekiz beytinde hem

Cân lisâmından vücûda kıl hitâb
Beyt-i Mevlânâ ana olsun cevâb

Ta ana dîbâce-yi zîbâ ola
Hem suhan mümtâz ü müstesna ola

Fî'l-hakîka buldı tab'ın nutk-ı cân
Eyledim anı bu vech üzre beyân

Oldı bu manzûme-i 'ârif-pesend
Tarz-ı bî-mânend ile terkîb-i bend

Bir celîlü'l-kadre itdim anı arz
Kim senâsı olmuş ehl-i hâle farz

Kıymetin oldur bilen bu cevherin
Hâtır-ı fihristidir ol defterin (Alkaya, 2018: 49-50)

Hall-i Tahkîkât'ı bitirdikten sonra Hz. Mevlânâ'nın ruhuna iletir. Hz. Mevlânâ şerhi eksîği ve fazlasıyla kabul eder ve şerh için bir gayret daha sarf etmesini ister.

Tab'ıma çün bu kelâm-ı erba'în
Mesnevîden oldu ders evvelîn

Nutk-ı Mevlânâ Celâleddîn ü Hak
Virdi 'ilminden bana gûyâ sebâk

İtdi bu ders ü bu feyz-i rüşeni
Huşe-în-i hırmen-i ma'nâ beni

Şerh idüp ol dersi tahrîr eyledim
Rûh-ı Mevlânâ'ya takrîr eyledim

Dinleyüp ol rûh-ı pâk-ı pür-usûl
Bîş u kem takrîrimi itdi kabul

Gördi sab'um kabil-i ta'lîmdir
Musta'idd ü lâynk-ı tefhimdir

Ol mahalde nutk-ı rûhâniyyeti
Didi bir derse dahı kıl himmeti

Eyledim ta[y]în-i dersi çün niyâz
Böyle takrîr itdi ol dâna-yı râz

Hayl-i dervîşânımızdan bir sadîk
Kim şarîkatda bizi tutmuş refik (Alkaya, 2018: 94)

Şeyh Gâlib – *Semahâtu Lemaâtı Bahrü'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî*

Klasik Türk edebiyatının en önemli isimlerinden Şeyh Gâlib şâirliğinin yanı sıra *Semahâtu Lemaâtı Bahrü'l-Manevî bi-Şerhi Cezîreti'l-Mesnevî* adlı eseriyle şâirliği ile de ön plana çıkmıştır. Yûsuf Sîneçâk ve eserinden bahsettikten sonra şerhine Şeyh Ebûbekir Dede Efendi'nin teşvikleriyle *Mesnevî* eğitimine yeni başlayanlara yönelik olarak hazırladığını dile getirmiştir.

Hazret-i Yûsuf Sîne-çâk-i Mevlevî'nin altı cild kitâb-ı Mesnevî-yi şerifden üç yüz altmış altı beyit intihâb ve birbirine merbût, kelâm-ı vâhid hükümünde cem' buyurdıkları *Cezîretü'l-Mesnevî* nâm te'lîf-i latifleri nihâde-i pîş-i nazar kılınıp hasbû'l-isti'dâd ol zülâl-i 'irfândan sîr-âb ve nihâl-i âmâlim neş ü nemâ-yâb olduğunun semeresi olarak, el âyet **و مما رزقناهم ينفقون**

(Kendilerine verdiğimiz mallardan (Allah Yolunda) harcarlar. Kur'ân-ı Kerîm. 2/3) medlûlunca hâlen Yenikapı âsitânesinde mesned-nişîn-i irşâd olan hulâsatü'l-evliyâ'î'l-Mevlevîyye ve nekâvetü'l-asfiyâ'î'l-evlevîyye şeyhim 'azîzim mürşidim eş-Şeyh es-Seyyid Ali Dede Efendi İbnü'ş-Şeyh Ebûbekir Dede Efendi متعنا الله بطول حياته (Yaşadığı sürece Allah bizi ondan faydalandır-sın.) hazretlerinin inzimâm-ı nefes-i hayât-bahşlarıyla şerh ü beyâna şurû' olundu. Lâkin müntehab-ı mezkûr gavvâsân-ı bahr-ı Mesnevî için olmayıp sâhil-nişînân-ı taleb-i ma'ârif olan erbâb-ı ibtidâya pîş-keş buyurdıkları cevâhir-i semînenen olmağla takdîr-i bahâ-yı ma'nâsında ifhâm-ı ehl-i ibtidâya ri'âyet münâsib görüldü. (Karabey, Vanlıoğlu, Atalay: 12-13).

Yukarıda zikredilen şârih ve eserlerinin haricinde Ferid Efendi adında bir şârih tarafından *Cezîre-i Mesnevî* şerh edilmiştir. Ancak Güleç'in verdiği malumata göre Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesinde (İsmail Saib II 3010) bulunan eserin başı eksiktir. (Güleç, 2008: 204). Tarafımızca yapılan incelemede de eserin başka bir nüshası tespit edilememiştir. Bahsedilen nüshanın ilk sayfalarının eksik olması nedeniyle sebep-i teşrihi tespit edilememiştir.

Mesnevî'nin Tamamından İntihâb Edilen Diğer Şerhler

Cezîre-i Mesnevî şerhleri haricinde de *Mesnevî*'den intihap edilen şerhler vardır. Bunlar sebep-i teşrihlerinde eseri neden şerh ettiklerini açıklayarak şerh edilen beyitlerin neye göre şerh edildiğini de açıklamaktadırlar. Çalışmamızda eserin tamamından yapılan şerhleri esas almamız nedeni ile Hacı Pîrî'nin *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'si, Hocazâde Seyyid Mehmed Râsim el-Mevlevî'nin *Şerh-i Râsim Müntehabâtu alâ Mesnevî-i Şerîf*'i gibi sadece bir bölümü muhtevî şerhler oldukları için çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Abdülmeçîd Muharrem ez-Zillî – Şerh-i Ba'z-ı Ebyât-ı Mesnevî

Abdülmeçîd Muharrem ez-Zillî hakkında malumat bulunmakla birlikte şerhi hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Eser ile ilgili Güleç'in verdiği bilgiler doğrultusunda eserin yazılış sebebini tespit edebildik. Buna göre Abdülmeçîd Muharrem eserin mukaddimesinde *Mesnevî*'yi okuduğunu, okurken hoşuna giden beyitleri seçtiğini ve daha sonra da bu beyitleri şerh ettiğini belirtmektedir (Güleç, 2008: 206).

Sabûhî Ahmed Dede – İhtiyârât-ı Sabûhî

Sabûhî Ahmed Dede *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sinde *Mesnevî*'nin tamamından özellikle içerisinde âyet ve hadîslerin bulunduğu beyitleri, Arapça beyitleri ve anlaşılması zor olan bazı beyitleri sâdik dostlarının, arkadaşlarının yoğun rica ve ısrarları ile başlangıç aşamasındaki öğrenciler tarafından anlaşılması

kolay olsun diye veciz bir şekilde Türkçe açıklamak amacıyla yazdığını belirtmiştir.

Ba'zı ihvân-ı safâ ve hullân-ı vefâ ibrâm u ilhâh eylediler ki *Mesnevî-i Şerîf*'de vâkî' olan âyât u ehâdisün ve 'Arabî ebyâtun tefsîrin ve ba'zı müşkil olan ebyâtın îcâz u ihtisâr üzre Türkî 'ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola. (Sabûhî, KMK 2085: 2a).

Sabûhî Ahmed Dede'nin, *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı Mesnevî'den seçtiği beyitlerden oluşan şerhi için Esrar Dede, İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*'sine nazire olduğunu ifade etmektedir (Esrar Dede, 2018: 166). Lâkin konu eser üzerinde yaptığımız araştırma eserin nazîre olduğuna ilişkin bir bilgiye, İlmî Dede'ni adının anılmasına eserin herhangi bir yerinde rastlayamadık. Ayrıca incelememizde *Cezire-i Mesnevî*'de şerh edilen başlık ve beyitlerin Sabûhî Dede'nin şerh ettiklerinin birbirinden birbiri ile bağlantılı olmadığını gördük. Bu nedenlerle bu bilginin doğru olmadığını ifade edebiliyoruz.

Seyyid Mehmed Şükrü – *Müntehabât-ı Mesnevî*

Mesnevî'den seçtiği 270 beyti şerh eden Seyyid Mehmed Şükrü daha önce yazılan şerhlerin incelediğini, bu şerhlerin birbirinin tekrarı olduğunun gördüğünü, bu nedenle yeniden bir şerh yazma ihtiyacı doğduğu ifade etmiştir:

Şürûh-ı mezkûre nazm-ı mesnevî'nün ibtidâsından âhirine kadar tekrâr şerhinden maânî olup ancak bu 'abd-i kalilü'l-bezâ'a ba'zı ebyât-ı şerîfesinin gerçi had u iktidârın fevkinde ise de yitminen şerhini şevk ü cidâni ile arzu itmekde idüm (Coşkun, 2019: 62-63).

Mehmet Muhlis Koner – *Mesnevî'nin Özü I-VI Bugünün İlmî, Bugünün Anlayışı, Bugünün Açık Diliyle Mesnevî'nin Bütün Bahislerinden Seçmeler*

Mehmet Muhlis Koner Cumhuriyet sonrası dönemi *Mesnevî* şârihlerindedir. Eski tarihli şerhlerin artık anlaşılmadığı düşüncesi ile *Mesnevî*'nin tamamından seçtiği bölümleri şerh etmiştir. Eserinin yazılış amacını ve sebebini eserin ön sözünde belirtmiştir:

Büyük şöreti bütün Doğu ve Batı dünyasına yayılan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevî'sini ve O'nun yüksek şahsiyetini Mevlânâ muhiblerine ve münevver gençliğe mümkün mertebe tanıtabilmek...

...İşte bunun için bu günün ilmi, bu günün anlayışı ve nihayet bu günün açık lisanıyla bir tercüme ve izaha ihtiyaç vardı. İşte ben buna uğraştım ve altı cilt Mesnevî'nin bütün bahislerini muhtasaran aldım ve her bahse ait mesnevîlerden seçmeler yaparak onları bu günün Türkçesiyle, bu günün zihniyetiyle tercüme ve izaha çalıştım. (Koner, 1961)

Değerlendirme

Şârihlerin *Mesnevî*'yi sebep-i teşrihlerinde ifade ettikleri şekli ile yazma nedenleri incelendiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Şârih Şerh Sebebi	Şemî Dede	İsmail Ankaravî Rusûhî	Şifâî Mehmed Dede	Şeyh Murâd-ı Buhaîrî	Ahmed Avnî Konuk	Tahirüöl-Mevlevî	Abdülbakî Gölpınarlı	Mehmed İlmî Dede	Abdülmecîd-i Sivâsî	Abdullah Bosnavî	Cevrî İbrahim Çelebi	Şeyh Gâlib	Abdülmecîd Muharrem ez-Zîlî	Sabûhî Ahmed Dede	Seyyid Mehmed Şükrü	Mehmet Muhtis Koner	Toplam Kullanım Sayısı
Anlam ve Sırları Açıklama	x	x		x					x	x				x			6
Birisinin/Birilerinin İsteği		x	x					x			x	x		x			5
Önceki Şârihleri Beğenmeme			x			x											2
Yeni Açıklamalara İhtiyaç Olduğunu Düşünme						x									x	x	3
Mevlevî Sülûkuna Yeni Başlayanlara Yol Gösterme								x				x		x			3
Aşk					x												1
Tutulan Notlar			x			x											2
Beğendiği Beyitleri Şerh Etme													x				1

Tablo: Şârihleri Şerh Sebepleri

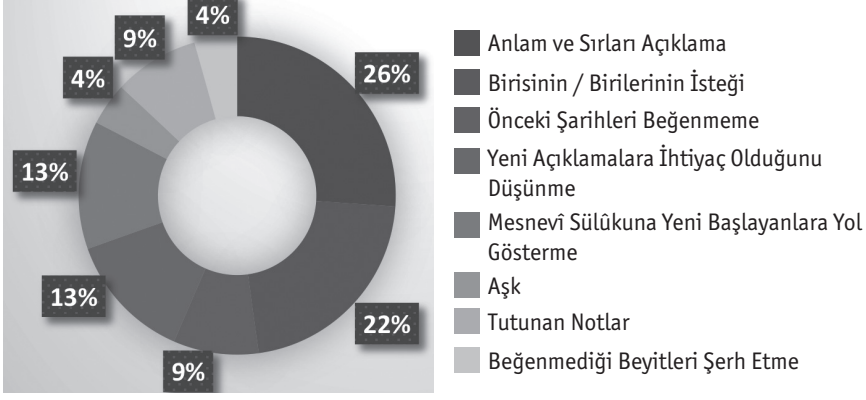
Yukarıdaki tabloya göre Anadolu sahasında, *Mesnevî*'nin tamamına yapılan ve tamamından seçilen beyitlerin şerh edildiği 16 şârihin şerhler incelendiğinde 8 farklı şerh sebebi ortaya çıktığı görülmektedir. Bir şârihin birden fazla şerh yazma sebebi olabildiği için her bir sebep tabloya işlenmiştir. Çalışmanın başında *Mesnevî*'nin özellikleri ifade edilirken eserin Dîbâce bölümünde Hz. Mevlânâ'nın kendisi tarafından eserinin dinin aslının aslının aslı olması, Kur'ân-ı Kerîm'in açıklayıcısı olması; ayrıca eserin Farsça yazılmış olması, Arapça beyitleri, âyet ve hadîsleri içermesi, tasavvuf anlam ve esrarını taşıyor olması nedenleri ile anlaşılmasında zorlukların olabileceğine ilişkin bilgiler sunulmuştu. Şârihlerin sebep-i teşrih bölümü ifadelerinden de bu bilgileri teyit edecek verilere ulaşılmıştır. Altı defa eserin anlam ve sırlarını açıklama üzere eserin şerh edildiği ifade edilirken üç defa da Mevlevî sülûkuna yeni başlayanlara yol gösterme amacı ile şerhin kaleme alındığı bilgisine ulaşılmıştır. XIX. yüzyıldan sonra eseri şerh eden şârihler eseri günümüz açısından değerlendirerek tekrar şerh etme ihtiyacının doğmasından dolayı şerh ettiklerini belirtirmişlerdir. Şifâî Mehmed Dede kendisinden öncekilerin işi uzattıkları düşüncesi ile eserini kaleme aldığını ifade etmiştir. Abdülbâkî Gölpınarlı ise hem eski şârihleri eleştirmiş hem de günümüz şerh anlayışı ile eserin yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Tahirü'l-Mevlevî aslında eseri şerh etmekten ziyâde *Mesnevî* derslerini anlatmak için notlar tutmuştur. Sonrasında bu notlar şerh metnine dönüşmüştür.

Abdülmecîd Muharrem ez-Zillî ve Ahmed Avni Konuk daha keyfi sebeplerle şerh edenler şârihlerdir. Abdülmecîd Muharrem hoşuna giden beyitleri şerh ettiğini, Konuk ise içindeki aşk nedeni ile bu işe cüret ettiğini dile getirmiştir.

Önemli şerh nedenlerinden biri de birisinin/birilerinin isteği ile şerhe başlanmasıdır. "Önemli bir devlet büyüğü ya da yakın bir dost ahbab tarafından eserin yazılmaya başlanması sık rastlandık bir durumdur." (Üzgör, 1990). *Mesnevî*'nin yazılmaya başlanmasındaki Hz. Mevlânâ-Hüsâmeddin Çelebi ilişkisiyle benzerlik göstermesi bakımından bu gerekçe de önemlidir. Bu durum şârihlerin Hz. Mevlânâ'dan etkilenmeleri, onun yolunu devam ettirmeleri olarak da değerlendirilebilir. Burada sadece Cevrî İbrahim Çelebi'nin durumu farklıdır. Ondan rüyasında *Mesnevî*'yi yazmasını isteyen Hz. Mevlânâ'dır. Birisinin istemesi ile birlikte rüya motifi içi içe girmiştir.

Tablodaki verilerin kullanım oranlarının yüzdelik dilimleri grafikte sunulmuştur:

Grafik: Şârihleri Şerh Sebepleri

Grafiğe göre 19. yüzyıl öncesinde yaşayan şârihlerin tasavvufun anlam ve sırlarını açıklamak, tasavvuf sülûkuna yeni başlayanlara yol göstermek için birisinin/birilerinin isteği üzerine *Mesnevî*'yi şerh ettikleri söylenebilir. 19. yüzyıl sonrasında yaşayan şârihlerin ise yeni anlayışlarla tekrar şerh etme ihtiyacı ile hissettikleri genellemesine varabiliriz.

Sonuç

Hız. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî*'sinin dinî-tasavvufî anlamının yoğun olması, içinde sırları barındıran bir eser olması, dilinin Farsça olması, içeriğinde Arapça beyitlerin, âyet ve hadislerin bulunduğu bir eser olması nedeniyle açıklanma ihtiyacı eserlerin sebab-i teşrih bölümlerinde dile getirilmiştir. Ayrıca *Mesnevî*, Mevlânâ tarafından kendisinden sonra yolunu takip edecekler için bir irşâd aracı olarak bırakıldığından şârihler Mevlevî sülûkunda bir eğitim aracı olarak anlaşılmayan yerleri açıklama ihtiyacı duymuşlardır. Şârihler, bazen bir talebenin bazen de hatırı kırılmayan önemli bir dostun *Mesnevî* okumalarına yeni başlayan kişiler için bir eser yazmalarını istemeleri üzerine eserlerini yazmışlardır.

Mesnevî çağları aşarak gelen bir eser olduğu için dönemin ihtiyaçları ve algıları gereği o güne göre yorumlanması, yorumlarken günün okuyucunun durumunun göz önünde bulundurulması önemli bir husustur. Bu nedenle 19. yüzyıldan sonra yaşayan şârihler şerh etme sebebi olarak eski şerhlerin artık yetersiz kaldığı ya da günümüz okuyucusu tarafından anlaşılmadığını ifade etmişlerdir.

Ayrıca şârihlerin hoşuna giden beyitleri şerh etmesi, içindeki aşk nedeniyle yazma gibi kişisel nedenler de şerh sebebi olarak gösterilmiştir.

Mesnevî-i Manevî şerh etme; metnin anlaşılmadığının düşünülmesi, birilerinin istemesi, eski şârihlerin beğenilmemesi, yeni başlayanlara yol gösterme gibi sebeplerle bir gelenek olarak günümüze kadar gelmiştir.

Kaynaklar

- Ahmed Eflâkî (1986). *Menâkıbü'l-Ârifin I-II*, Haz. Tahsin Yazıcı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alkaya, Yeliz (2018). *Cevrî Hall-i Tahkikât ve Aynü'l-Füyûz İnceleme-Metin (1b-36b)*. Yüksek Lisans. Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bahaeddin, Mehmed (1997). *Yeni Türkçe Lugat*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bankır, Mehmet (2004). *Şerh-i Cezire-i Mesnevî (Metin-İnceleme-Sözlük)*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, Ali (2014). *Cezîre-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûkü*. Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, Mustafa (1997). *Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. S.1, s.286-293.
- Esrar Dede (2000). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*. Haz. İlhan Genç. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr (1977). *Mevlânâ ve Etrafındakiler*. Çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1985). *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güleç, İsmail (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Karabey, Turgut-Vanlıoğlu, Mehmet-Atalay Mehmet (2007). *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Koner, M. Muhlis (1961). *Mesnevî'nin Özü 1-VI*. Konya: Yenikitap Basımevi.
- Konuk, Ahmed Avni (2004). *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*. Haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- İlmi Dede, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu. 06 Mil Yz A 1979/5.
- Mevlânâ, *Mesnevî-i Manevî*. Konya Mevlânâ Müzesi 51.
- Mevlânâ (2007). *Mesnevî Tam Metin*. Çev. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Murâd-ı Buhârî. *Hülasatü'ş-Şürûh*. Süleymaniye Kütüphanesi. M. Arif- M. Murâd 1121.
- Sabûhî Ahmed Dede. *İhtiyârât-ı Sabûhî*. Konya Mevlânâ Müzesi 2085.
- Sami, Şemseddin (h.1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Şentürk, Atilla (1991). *Tahirü'l-Mevlevî'nin Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Uysal Bozaslan, Seda (2016). *Abdülmecid Sivâsî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si (İnceleme-Metin) ve Yûsuf Sineçâk'ın Cezîre-i Mesnevî'sinin Türkçe Şerhleri (Karşılaştırma-Sadeleştirmiş Ortak Metin) (Doktora)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üzgör, Tahir (1990). *Türkçe Divân Dîbâceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.